

חברון, היכלות והדרך לכפר עציון

תפיסת המקום הקדוש בעיני אליעזר כהן

המערכת

בדרך לחברון עצרנו

במערה

הגפנים בטרסה מעל שכבו נדפים ועירמים

ואנו נסתרנו מפני הרוח הרעה

שעברה עכשו על הארץ

עונת המסיק היתה אז

והנזק העמים שקים שקים של זיתים

שחורים וירקים מנטפים שמן מריר

הייתי באותו הלילה, ותאב.

בבקרים היינו מלקטים זהב הפטריות

מבין לארנים, מתקדמים אליה מעט,

מעט טפסנו על העצים העתיקים

כמה הרפתקאות שהם עברו, גם

אנחנו היינו לענפים

שוב בלילה נמסקים אל

בית הברד, במערה.

נקן שני כהה עינים גשש במקל חרוב

עמנו ישב

ימים, או עשור, לא ידעתי כמה

עד שנעלם

יום יום, עטורים תפלין בלות עם שמש

היינו מתקדמים טפח, ושבים

טפחים
דמיות זקנים ראינו בירח המתמלא
אלקים שוקע ושוב עולה
למחרת

"איפה אתה אלקים" – צעקנו
ומפל הגאיות נתגלגלו הדים.
כלילות היינו הולכים ומתנבאים.
פעמים הרגשנו קרובים מאד אליו.
בי"ט פסלו גאולים חגנו סביב
למערה
מקדים היינו ברחיפה, מנתקים
כפות רגלים קשות ורטבות מן
הסלעים.

פלילה נבלענו בכוכי המערה
ישנו כל כך חזק עד ש
לפנות בקר שרו לנו רוחות בתוף האזנים
"יידעלך, יידעלך, קומו לעבודת הבורא"
וידענו כי רבנו
למר גם הרוחות לשרי
הארץ עזובה באין עמל, ואת אהבות הצהרים
נתנו
בשומרות התרבות.
האלונים כבו אלינו כשקרבונו
אל העיר
נגלה לעינינו זקן שלישי
צולע לקראתנו על ירכו
ראינו
והנה עורו חלק פנעך
והוא מחלל בקנה דק ומנקב
והפכשים
היו פזורות בנאדי
כמו סירות קוצניות.

גם כאשר קרב אלינו
לא יכלנו להסביר פיצד
הנחית על ראשינו את החליל
והוציא מפל אחד מאתנו נחילים
נחילים נושאי שופר ולפידים
באנו

לכבש הארמון הפנימי וההיכלות...

"כסלו, בדרך לחברון" – שירו של אליעזר כהן הנושא שם זה¹ – פותח במקום קדוש ומסיים במקום קדוש. פותח ב"חברון" ומסיים ב"היכלות": "חברון" – מקום קדוש ארצי, מוגדר ותחום, שמבניו ניכרים היטב – מועמדת מול מה שכולו סוד: "היכלות" שספק ל"מעלה" הם, ספק בנפש האדם. בין פתיחה לסיום, בין קודש לקודש משתרעת ה"דרך" – הדרך הרשמית – "בדרך לחברון", והדרך הסמויה ל"היכלות".

הדרך הטופוגרפית הממשית מתוארת בשיר בשלל פרטים וצורות – גפנים עירומות בטרסות (אכן, בחודש כסלו כבר מתחילה השלכת), פטריות, אלונים, שומרות, סירה קוצנית – והקורא עשוי לחוש בטעם הכל כך מציאותי של דרך הררית בהר חברון. ובדרך, בין התחנות הגיאוגרפיות, שזורים הרבה מפגשים אנושיים מיוחדים במינם. אך טרם ייחשפו הללו בפנינו, עומדת ברקע התחנה הראשונה – ה"מערה". גם זו יסודה בריאליה, שכן רבות הן המערות בהרי חברון; אך במסע התת-קרקעי אל הקדושה האחרת – המערה הסמלית מסתירה, כולאת! ובדרך ממנה החוצה עולים וצצים, יורדים ושוקעים, אותם מראות אנושיים של אנשי השטח – זקנים ערביים העוסקים במלאכת המסיק הקדומה. בדרך הסמויה, זו שמתחת לדרך הרשמית, המזכירה את חיי אבותינו עולים מראות ההתגלות ועולים גם הספקות. והספקות אינם מקופלים רק בהכרזות המפורשות על "אלוהים ששוקע ועולה" המגולם במעין ירח פגאני, אלא גם בדמויות הערכים השורשיים, הזקנים, המצויים ב"שטח", שהם, הם, דווקא הם, מזכירים במסיקים ובמרעם וגם במספרם – שלושה – את אבותינו הקדומים בדרך לחברון, היא הדרך הידועה כפי אנשי כפר עציון ו"בית ספר שדה" שלה בשם רב המשמעות "דרך האבות" (על שם מסע האבות לאורכה!). ואם ברמזי האבות עסקינו, יש מן העניין לציין כי בעונת השנה המקופלת בשיר – "בכסלו בדרך לחברון" – מעלות פרשות השבוע הנקראות בבית הכנסת (סוף ספר בראשית) את דמויות האבות כשיא עוצמתן, ואת המעברים שבין

1 ראה א' כהן, שמע אד-ני, רעננה תשס"ד, עמ' 12-13.

דמות לדמות. ומן הפגישה עם הזקן חסר השם – הריאלי והסמלי כאחד – הולכת ומתגלגלת ההתגלות המצוירת בתפאורת סיני: "שופר ולפידים" בדרך אל ההיכלות. "לכבוש את ההיכלות" בניסוחו של אליעזר כהן, הרומז, על דרך "מכלל הן נשמע לאו", גם למה שאין לכבוש בכוח – הארץ הארצית. יש לנהוג עדינות בארץ.

ב"דרך" עסקינו, ובדרך בין חברון להיכלות מסתתר מקום שנוכח במלוא עוצמתו, גם אם לא נזכר מפורשות בשיר: כפר עציון. אליעזר כהן הוא משורר של מקומות קדושים, וגם בנושא זה הוא מתייחס הרבה, במישרין ובעקיפין, למקומו שלו – לכפר עציון הקרוב כל כך לחברון. ניתן לומר כי תיאורי הטבע והחקלאות המסורתית שבשיר מייצגים נאמנה את סביבתו הקרובה הריאלית של כפר עציון, כה סמוך לבית.

בשיחה עמו שאלנו את אליעזר "האם הוא חי במקום קדוש?". בתשובתו עמד על היות סביבתו הקרובה, סביבת יישובו, משקפת את קדושתה של ארץ ישראל בהקטנה; וכפי שהארץ הגדולה היא מגנט למיתוסים, כך גם בת דמותה המוקטנת. כדי לדייק יותר באפיון "קדושתו" של כפר עציון הוא משתמש במטפורה דוגמת "מבוע של קדושה", ובצדה האבן המכה גלים מעגליים במים. מדרכו של עולם הגלים מתפשטים מן האבן החוצה, אלא שכאן הגלים נדחסים כביכול פנימה – הם היוצרים את האבן. והאבן הזו – "אבן המקום", מאבני הסביבה ההררית-הסלעית העשירה כל כך באבנים – תופסת מקום נרחב בשירתו. "בארץ ישראל לא אנחנו בחרנו", מצטט אליעזר כהן דברים מפי ראשוני היישוב, "אך בכפר עציון האבות המייסדים השקיעו מחשבה בחרת". "נכון", הוא מוסיף, "היו גם שרצו לרחוק אותנו, אנשי הציונות הדתית, לשטח נידח, אך המייסדים זיהו את הערך העמוק של השטח שבו הקימו את כפר עציון". הבחירה היתה טעונה! ונוספת לכך כמובן גם כל ההיסטוריה הידועה, ה"עקדה" בכפר עציון במלחמת העצמאות וההיאחזות בציפורניים בטרשים – מגכות שהתחילו בעצם כבר במקרא. הסיפור הקדום מקדש את היישוב הנבנה, וגם את עצם מעשה ההתיישבות הוא מקדש.

"האם מקום שלכאורה קורים בו רק דברים גדולים מאפשר חיי יומיום?"; ו"איך חיים במקום קדוש?", אנחנו מקשים. לדידו של אליעזר, יש ארגון של הקדושה סביב הזמן ויש היירארכיה של מקום. לפעמים הזמן קובע – טקסי הזיכרון וכדומה; יש רגעים שכל האוכלוסיה במקום מתקשרת ומתדבקת זה בזה בכוח הזיכרון המקודש – ויש גם "מקומות פנימיים" יותר, מקדשים יותר. קודש קודשים הוא אזור הזיכרון בכפר עציון כמובן, אך גם הבונקר ותעלות המים הישנות מקרינים זיכרון מקודש. ומנגד גם האזור הקרוי "שיר השירים", פינת חמד של צומח ושלווה, גן עדן לאוהבים. יהודה עמיחי שורר

כְּמִיָּה לִירוּשָׁלַיִם, לְיְלֻדוֹת בִּירוּשָׁלַיִם, בְּזֶמֶן רְחֹק, אַחֵר:
כְּמִיָּה שֶׁל יְלָדֵי הַלְוִיִּים, לְעַת זְקֻנָתָם בְּגוּלָה
עַל נְהָרוֹת כָּבֵל וְעֵדֵן הֵם זֹכְרִים אֶת זְמַרְתָּם

בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ בְּקוֹלוֹת שְׁבוּרִים.
וּבְלִילָה הֵם מְזַכְּרִים זֶה לְזֶה אֶת הַיְלֻדוֹת:
אֲתָם זֹכְרִים שֶׁשָׁחֲנוּ מִחֻבּוֹאִים
מֵאַחֲרֵי קִנְיַן הַקְּנָשִׁים, בֵּין פְּדֵי לְבוֹנָה
וְלֵיד תַּעֲלוֹת הַמִּזְבֵּחַ וּבְצֵל
הַפְּרֹכֶת הַקְּרוּמָה, בֵּין הַפְּרוּבִים?²

אליעזר מזדהה בכל מאודו עם השורות הללו וטוען גם לשיטתו ש"ניתן לחיות במקום קדוש!".

בשיר "כסלו בדרך חברון" מעבה אליעזר כהן את הקדושה בהשתמשו בזמן הקדוש. כסלו המבשר את חנוכה הוא גם החודש המכיל את "בי"ט כסלו גאולים חגנו סביב למערה", המעביר למצב המשתקף בשיר תאריך מקודש מעולמה של החסידות. ובצד כסלו נוכחים בשיר מועדי העלייה לרגל, זאת באמצעות החליל ("הלמות על ראשינו את החליל"), שציון את העלייה לרגל לפי המשנה במסכת ביכורים. הנה כי כן, כסלו מקודש בכוח זכר לעולי רגלים המצטרפים לחיים פשוטים המקודשים במשך כל השנה. ב"משירי הכפר שבהר" (ב)³ מתייחס אליעזר כהן לאבנים המתרכזות באתר המקודש ביותר בעולמו הפשוט של יהודי – ארון הקודש של בית הכנסת שלו. מתברר שארון הקודש הזה מכיל אבנים, פשוטו כמשמעו!

שׁוֹב אֲנִי מִתְּפִלֵּל אֶל
הַיְפֵי הַמִּקְרֵי הַזֶּה
שֶׁעַל הַיְטָרְאוֹ מֵעַל אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ.
אֵיךְ נֶאֱסַפּוּ שְׁמָה כָּל
הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה לְעֶרֶךְ אֶחָד
נְתַמְכִּים
כְּמוֹ שֶׁלֵּל אֲבוֹתֵיכֶם, גַּם הֵם
נֶאֱחָזוּ בְּשִׁלְשָׁה סֵלְעִים פְּרָאִיִּים.

2 יהודה עמיחי, פתוח סגור פתוח, ירושלים ותל-אביב תשנ"ח, בשירו "ירושלים ירושלים למה ירושלים?", מס' 26 עמ' 153.

3 לעיל הע' 1, עמ' 27.

הוויטראז' הזה ממשי ביותר ואכן חקוקות בו אבנים, שביד האומן נאספו בו יחדיו כמעין הגם המדרשי שהתרחש ליעקב שהתחרו האבנים כדי להיות מונחת מתחת לראשו. וגם "עדר" איננו מקרי, שכן הוא מזכיר את "מגדל עדר", שמו הראשון של כפר עציון. שיר מפורש המתייחס לכפר עציון כמקום קדוש הוא "משירי הכפר שבהר (א)".⁴

א.

כָּאֵן חַיִּי
בְּבֵיתִי אֲשֶׁר בְּרֵיתִי לִי
בְּהָר

ב.

הִיִּיתִי הוֹלֵךְ
וּפְנֵי מוֹל הָרוּחַ
מִן הָרוּחוֹת הַמְּחַקְדָּשׁוֹת שֶׁל
גוֹשׁ עֲצִיּוֹן
כָּל בְּתֵי הָאֶבֶן כְּמוֹ
סְלָעִים צוֹמְחִים מִתּוֹךְ הָאֲדָמָה
מְצַמְחִים עֲבָרֵי סְלַע
יְלָדִים שֶׁל אֶבֶן.
אֲנִי, אֵינֶנִּי שֶׁל אֶבֶן, אֲנִי
עַל כֵּן הַכֹּל נִרְשָׁם בִּי

ג.

כְּשֶׁעֲשֵׂן הַקִּיטוֹר שְׁחוֹר מְדִי
אֲנִי נִמְלֵט אֶל
בֵּית הַמְּדֻרָשׁ
שֶׁף אֶת עֵינַי
בְּשֵׁנֵי קוֹרִים דְּקִים שֶׁל כֶּסֶף

ד.

בְּאֵתֵי אֶל בֵּית הַמְּדֻרָשׁ
שָׁם
שְׁתֵּי לְהַבּוֹת

קוֹרִים שֶׁל כֶּסֶף דְּקִ מְטַמְּרִים
הַכֹּל נִעְקָרִים פֹּה, בְּהָר
לוֹחֲשׁוֹת הַשְּׁלֵהָבוֹת שֶׁל כֶּסֶף
נִכְנָס שְׁלוֹם קְרַנִּיאֵל⁵
בָּא, נִתְיָשֵׁב לְיָדֵי
רוֹצֵה לְכַתֵּב שִׁיר בְּחִבְרוּתָא
וְיָדוּ מְרַחֶפֶת מֵעַל שְׁלִי
כְּמַעֵט אוֹנֶסֶת אוֹתָהּ לְכַתֵּב
דְּבָרִים אוֹפְטִימִיִּים
אִי אֶפְשֶׁר לְכַתֵּב שִׁירִים בְּחִבְרוּתָא
אֲנִי אוֹמֵר לוֹ
וְהוּא מִתְפּוֹגֵג
ה.
בְּחִנּוּר הָאֶכֶל
לֵעֵת עָרֵב
אֲנִי רוֹאֶה שְׁפָם⁶ מִחִיף
מְכַרֵף עַל הַלֶּחֶם הַחֵם
"בְּרוּךְ אַתָּה אֲדֹנָי
הַמוֹצִיא לֶחֶם מִן הַסֶּלַע"⁷
וְרוּחוֹת מוֹדְקָנוֹת שׁוֹרְקוֹת אֲחֵרָיו:
אֲמֵן סְלַע, אֲמֵן סְלַע.

"בית המדרש" של החלוצים הרתיים ההוגים בתורה, משתלב בזכר "עקרתם" במלחמת העצמאות; להבות ושללהבות מעניקות גוון של אש מקודשת כמו האש שכילתה את כפר עציון; מען התגלות של אחד מהמפורסמים שבנופלי כפר עציון – שלום קרניאל – כל אלו מעניקים את קדושת העבר, והחורבן, המתחדשת בכפר עציון שקם על תילו. יש המשך לקדושה; גם לשלום קרניאל יש צאצא וממשיך. והסלע הקשה הוא התשתית של הארץ המקודשת. התפילה בכפר עציון כוללת "אמן סלע"!!

5 הסב נפל בגוש עציון! הנכד גם נקרא כך!! דומה לסב בקלסתר פניו!!

6 כפועל נכתב על אדם שהוא בנו של שלום קרניאל.

7 ביטוי אמיתי שהיה שגור על לשונם של אנשי כפר עציון דאז.